

A széljegyzetekről.

Uőformán mindennapos munkája tördelőinknek a széljegyzetek szedése. Tudományos művekben mind sűrűbben használják a marginálisokat és méltán, mert a könyv egyes tételeinek, tárgyainak feltalálását nagyon megkönnyítik, s különösen tanulás idején megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek az embernek azzal, hogy a rájuk vetett egyetlen pillantással emlékezetünkbe idézhetjük az illető szövegrész egész tartalmát. A mellett teret is alig foglalnak el, nem úgy mint a szövegbe zárt címek, amelyeknek sokasága összegezve bizony jókora területet foglalhatna el valamely vaskosabb tudományos műben.

Régi és természetes szabály, hogy a marginálisnak mindig az oldal felső felén kell lennie, tehát páros oldalon balról, páratlanon pedig jobbról. Az is szinte magától értetődik, hogy a marginálisnak — már csak a formátum keskenysége miatt is — jóval kisebb betűkkel kell szedődnie, mint magának a könyv szövegének. Például tercia meg textus betűkből szedett szöveg mellett lehet a marginális garmondbetűs, mediális meg ciceró mellett petitbetűs, garmond, borgisz és petit szöveg mellett pedig nonpareille-betűs. Amennyiben a széljegyzetnek kifejezettebb a cím-jellege: bizonyos szembeszökő hatást azzal érhetünk el, hogy kurzívából avagy félkövérből szedjük, esetleg megfelelő vastagságú vonallal még alá is húzzuk.

A marginális szélessége átlag $\frac{1}{5}$ -e, de legalább is $\frac{1}{6}$ -a legyen a kolumna, illetőleg hasáb rendes szélességének. Húsz cicerós formátumnál e szerint négy, huszonhat cicerónál öt ciceró legyen tehát a szélesség. Ez az arány azonban a formátum szélességével csökken; negyvennyolc cicerós formátumnál például nem tíz, hanem rendszeren csak a maximális hat ciceró szélességre szedik a széljegyzetet. A margó, de meg a kolumna képeinek tetszetősége is: szélesebb marginálist nem igen enged meg.

Fontos kérdés az, hogy micsoda hézag válassza el a széljegyzetet a könyv szövegétől. Minálunk általában az a szokás, hogy tördelőskor kétpontos tágitót csapnak a kolumna oldalához, s a marginálist közvetlenül erre szedik. Pedig ez a hézag a legtöbb esetben kevés, mint azt a következő példából is láthatjuk.

A naphosszat nehéz munkával elfoglalt nyomdász-ember számára hozzáférhető továbbképző szakoktatás eszméje régóta ott derengett a képzett nyomdászok elméjében. Maga a Könyvnyomdászok Szakköre is a végre alakult 1882-ben, hogy a szakismereteket tagjai körében terjessze. »Grafikai Szemle« címen szaktechnikai és szaktörténelmi tárgyakkal foglalkozó havi közlönyt adott ki, szakfelolvasásokat rendezett s magyar nyelvű szakkönyveink elterjesztésében támogatólag működött közre.

A nyomdász-
szakoktatás kez-
detei Magyar-
országon és a
Könyvnyomdá-
szok Szakköre.

E példán a szövegrész meg a marginális között a rendes szokásnak megfelelően negyedpetitnyi a hézag. Ha egy kicsinyt megfigyeljük: láthatjuk, hogy a szövegsorok, de sőt még az egyes szavak is jóval távolabbra esnek egymástól, s hozzájuk viszonyítva a marginális nagyon is odatapad a folyó szöveghez.

Szabályként — amennyiben a mai világban szabályról egyáltalában szó lehet — azt mondhatnók ki, hogy a tömören szedett marginálisnak legalább is annyira kell maradnia a szövegtől, mint amekkora a szöveg sorai meg a szavak közti hézag. (Jól szedett könyvekben ez a két utóbbi hézag átlagosan megegyezik egymással.) Messzebbre állíthatjuk a marginális, közelebbre semmi esetre sem.

A széljegyzetek szedésének, illetőleg kizárásának azonban többféle módja van. Az egyik az, amikor az első sort kieresztjük, a többit pedig megfelelően behúzzuk. Például:

A KÖNYVNYOMDÁSOK SZAKKÖRE TANFOLYAMAI. 33

A szélesebbkörű és alaposabb szaktudás iránt való, folytonosan fokozódó érdeklődés és nagy felbuzdulás természetes következményének tekinthető az, hogy Szakkörünk választmánya 1904 nyarán a tanfolyamok szélesebb alapokra fektetését és annak keretében a lehetőséghez képest egy tanulmányi célokat szolgáló kísérleti nyomdának felállítását határozta el. Az ügy előkészítésére és a tanítási tervezet kidolgozására bizottságot küldött ki, amely alapos megvitatás után eléggé részletes tanítási rendet fogadott el.

A Könyvnyom-
dászok Szak-
köre 1904—
1905-iki tanfo-
lyamainak be-
osztása és ta-
nítási rendje.

A széljegyzetek ilyen módra való szedésekor páratlan oldalon bátran választhatjuk el azt negyedpetitnyivel a szövegtől, mert hiszen a másodiktól kezdve valamennyi sor be van húzva, s ezáltal — a negyedpetitet is hozzászámítva — az átlagos távolság minimuma máris biztosítva van. Páros oldalon természetesen többet kell közbetennünk.

No most vegyünk elő egy újabb példát:

26 A KÖNYVNYOMDÁSOK SZAKKÖRE TANFOLYAMAI.

Az egyes kü-
lönleges nyom-
dászati ágaza-
tokban való ok-
tatás.

Szaktanfolyamaink alapeszméje már kezdettől fogva is az volt, hogy olyan szakértársaink, akik évek során át való gyakorlatuk következtében bizonyos munkakörökben úgyszólván specialistákká fejlődtek: ott szerzett tudásukat, tapasztalataikat közölgék az annak megismerését óhajtó hallgatósággal. A könyvnyomtatás összes ágaiban abszolút jártassággal és különösebb gyakorlottsággal bíró tanerők ugyanis nincsenek sem nálunk, sem a külföldön; hallgatóink legtöbbször pedig legalább tízesztendei könyv- és újság-, táblázat- vagy akcidens-szedői gyakorlat áll a háta mögött, s így némely tárgyra vonatkozólag oly nagy tehnikai tapasztalata van, hogy csakis az úgynevezett »specialista« képes figyelmét lekötni, s őt a megkritizálás veszedelme nélkül tanítani.

E példában a széljegyzetet folyó szöveg módjára bekezdéssel láttuk el, a többi sorát pedig rendes szélességűre szedtük. Ez a példa — a megelőzővel együtt — legközelebb jár ahhoz a modern felfogáshoz, amely a négyszögösítés elvét nem csupán az egész oldalakra, hanem azok egyes részleteire is ki akarja terjeszteni. Ha a marginálisokra jutó hely szélesebb, mondjuk öt-hat cicerónyi: a legtöbb esetben sikerül is belőlük szép,

— 40 —

Ha a grafikai iparágak egyetlen csoportjának, például a magasnyomásnak szenteljük is az életünket, holtig sem fogunk ki a tanulni valóból. Felöleli az például a betűöntést, könyvnyomtatást, stereotípiát, fametszést, cinkográfiát, galvanoplasztikát meg a fotomechanikai sokszorosító eljárások jelentékeny részét. Mindezeknek az alapos megtanulásához, a keretükön belül felmerülő újítások nyomán követéséhez talán kevés is egy emberélet. Hiszen maga a könyvnyomtatás is — mint tudjuk — oly nagy kiterjedésű, hogy már századokkal ezelőtt külön mesterségek alakultak ki a kebelében.

A grafikai sokszorosító művészetek »magasnyomás« csoportja.

egyforma szélességű sorokat alkotnunk. Máskép áll azonban a dolog, ha keskenyformátumos könyvet szedünk, s ehhez képest a széljegyzeteket is keskenyebbre, például három-cicerónyi szélességűekre kell vennünk. Ilyenkor a marginális sorait okosabb dolog a középre zárnunk, mintsem hogy a szá-

vai közé hol csak finom spácium jusson, hol pedig a normális beosztásnak esetleg öt- avagy hatszorosát is legyünk kénytelenek közbeiktatni.

Szépészeti szempontból bizony alapos kifogást lehet a marginális ellen tenni. A kolumna négyszögét a nagyobb kiterjedésű és sűrűbben előforduló marginálisok megbontják, ami pedig a mi négyszögösítést hajhászó mesterszedési korszakunkban az elképzelhető legsúlyosabb hiba.

A modern, mindenben szokatlant kereső könyvnyomtatók a széljegyzetek szedésének immár egy újabb módját is kitalálták. Ezt a marginális-szedési módot az ide tördelt petit szedésben láthatjuk:

56 A KÖNYVNYOMDÁSZOK SZAKKÖRE TANFOLYAMAI.

Miből álljon tanfolyamaink szakoktatása?

Nem könnyű dolog annak a meghatározása, hogy mily tanulmányokra van a nyomdásznak szüksége, ha mesterségében nagyobb ügyességre, szélesebb körű tájékozottságra akar szert tenni. A könyvnyomtató-ipar már azért sem igen hasonlítható össze egyéb iparágakkal, mert míg emezeknél jobbra csak a tehnikai készség a fő dolog, a nyomdász-emberrel szemben munkaköréhez képest a legkülönbözőbb követelményekkel lépnek fel. Iparunk némely ágazatában a nyelvismeret és általános műveltség a legfő kellék, egyéb ágazatban a kézi ügyesség, az anyagismeret, biztos számító képesség és egy sereg tehnikai ismeret, ismét másokban a jó ízlés, a betű és ornamentum alapos ismerete, meg bizonyos fokú rajztudás a boldogulás fő feltétele.

Amint a példa mutatja: a marginalist ilyenkor beleszedik a szövegbe, s hogy szembetűnő legyen, hézagot hagynak köztük (esetleg léniával rekesztik el egymástól). Ez a megoldási mód talán még a legjobb valamennyi között; egyetlen rossz oldala, hogy a tördelő munkáját megnehezíti, amennyiben sokszor egész passzusokat kell sorzóba vennie s végigtördelnie. Művészi kiállításúnak tervezett könyvekben azonban az ilyesmi nem igen játszik szerepet, s ezért bátran fölvehetjük ezt a széljegyzetszedési módot is munkarendszereink, illetőleg esztetikai fogásaink sorába. Kellő ízléssel alkalmazva: jó eredményt érhetünk el véle.

A marginálisnak címjellege ilyen esetben már meglehetősen kidom-
borodik. Különösen ha félkövér vagy nagyobbfajta betűkből szedjük
— már amennyire ezt a formátum engedi — a széljegyzet alig vehető
másnak, mint címnek, s az egyéb módra való címszedést bizonyos mér-
tékben fölöslegessé is teszi. Hátha még más színnel nyomtatjuk a mar-
ginálist! Ilyenkor már minden egyéb cím nemcsak hogy fölösleges, de
egyenesen bántóan befolyásolhatja a kolumna síkjának tetszetős, nyugodt
hatását. Kellő színmegválasztási érzékkel, s természetesen a papírosnak
meg a betűnek is ügyes kiválasztásával pompás, a régi olasz és német
könyvnyomtatók meg az ezeket megelőzőt könyvmásolók munkáinak
hatását megközelítő könyveket állíthatunk elő.

Az igen kicsiny terjedelmű marginálisoknak — például verses könyvek-
ben a strofák számát jelző számoknak — nincsen semmi káros hatásuk
a kolumna négyszögére. Kicsínységüknél fogva számításba sem jönnek.

Tördelés közben megesik, hogy valamely hosszabb marginálissal
kapcsolatos sor a kolumna aljára kerül, úgy hogy a marginálist sehogy
sem lehet rendes módon melléje helyezni. Mit csináljunk ekkor? Meg-
törni a széljegyzetet, s felét a következő oldalra átvinni: képtelenség;
nem marad tehát más hátra, mint hogy a marginálist feljebb toljuk
egy kissé, lefelé pedig beleeresztjük a kolumna alját támogató vak sorba;
avagy pedig az egész szövegrészt széljegyzetestül együtt átvisszük a követ-
kező oldalra, kurtábbra hagyva így az illető kolumnát.

* * *

Aprólékosnak látszó dolgot választottam tárgyul. Akad talán szak-
társam, aki megmosolyog érte. Pedig nem jól teszi. Egész mesterségünk
ilyen aprólékos szabályok meg tudnivalók rengeteg tömegén épült föl,
s a törekvő könyvnyomtatónak bizony holtig van mit rajta tanulnia.

Müller Ignác.

